

„Szerszám szeretnék lenni!”

Emlékezés Szabad Györgyre

Ma ezt a címet adom annak a portréfilmnek, amely 1994 februárjában készült „A rendszerváltás politikusai” című sorozatban Szabad Györgyről, az első szabadon választott országgyűlés elnökéről. „Gyuri bácsi” ekkor már közel járt a hetedik évtized betöltéséhez, de a filmből vett idézet is jelzi a nemzet szolgálata és a demokratikus átalakulás iránti elkötelezettségét.

Szabad György tanár urat jóval korábbról ismertem. Ugyan nem voltam történelem szakos, de mint a történelem iránt is érdeklődő fiatal néhány óráját meglátogattam, mert híre ment a reformkorról szóló nagyszerű előadásainak. Azután úgy hozta a sors, hogy a hetvenes évek derekán közösen elkészítettük egy ismeretterjesztő történelmi film forgatókönyvét Kossuth Lajos pályájáról. A film végül is nem valósult meg: túl nagy ívű volt az elképzelés, sok külföldi helyszínnel is, erre pedig a Magyar Televíziónak nem volt pénze. Az a néhány délután, amit a professzor lakásán, dolgozószobájában, közös munkánkon dolgozva töltöttünk, számomra emlékezetes maradt. Megismerhettem egy nagy tanár és tudós személyiségét, következetes, mindig a kitűzött célra koncentráló munkamódszerét, ugyanakkor a tényeket „felülről is” szemlélni tudó bölcs humorát. Ezért is örültem 1994-ben, hogy megkaphattam a velem való együttműködés lehetőségét. A forgatás gördülékenyen zajlott, és a végén, a „végeredmény” megtekintése után szinte megelőzött bennünket a köszönettel. „Érződik, hogy szeretettel készült!” – mondta.

Most a búcsú szomorúsága közepette e film szövegének a közreadásával emlékezünk az első szabadon választott országgyűlés elnökére, a Tanár Úrra, Gyuri bácsira. Hisszük, hogy az abban elhangzottaknak máig ható üzenete is van!

Elnöki értekezlet, 1994. febr. 7.

SZABAD GYÖRGY: A mai ülést két szakaszban bonyolítjuk le. Nem tudom, Dornbach távollétében döntsünk, vagy várjunk, amíg megjön.

SZÚRÖS MÁTYÁS: Én tudom vállalni...

Dornbach Alajos megérkezik

B. RÉVÉSZ LÁSZLÓ, a film szerkesztő-rendező riportere.

SZ. GY.: Neked is mondom, a tévé érdeklődése folytán a mai tárgyalásunkon is jelen van a kamera. *(Lapozgat)* Napirend előtt... egyet függőben lévőnek kell tekintenünk, tudniillik Rózsa Edit az SZDSZ-frakció támogatásával még a múlt héten napirend előtt szót kért a szegedi közbiztonság ügyében. Én jeleztem Kuncze Gábornak, hogy úgy gondolom, azóta olyan fejlemények vannak Szegeden, hogy talán okafogyottá vált ez a bejelentés. Azt mondta, hogy megbeszéljük a mai frakcióülésen. Nem tudom, hogy tudsz-e a dolgról.

DORNBACH ALAJOS: Végül megkapta a támogatást a felszólaló.

SZ. GY.: Továbbra is felszólalni kíván... Kávássy Sándor, a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei almatermelők ügyében jelzi, harmadszor kíván felszólalni. *(Újabb papír érkezik)* Igen, Fodor István jelzi, hogy támogatják Kávássyt. Akkor az is mentes a szavaztatástól.

A Kormány sürgős tárgyalást kérve benyújtotta a rádióról és televízióról szóló törvényjavaslatot. Így a jelenlévők erről közvetlen forrásból értesülhetnek. Az ünnepélyes pillanat nem egészen egy órával ezelőtt volt.

A Kormány sürgős tárgyalást kért az életüktől és szabadságuktól megfosztottak kárpótlásával foglalkozó törvényjavaslat módosítására. Még egy napirend előtti van, a legfontosabb kérdések merülnek föl: Bánffy György az MDF-frakció támogatásával a politikai nyelv kultúrája megőrzésének érdekében kíván napirend előtt felszólalni. Akkor ez a két SZDSZ-es közé fog kerülni. Ez nem szerencsétlenség. Politikai nyelv kultúrája. Nem akarok éles nyelvű lenni, azt mondja, hogy a politikai nyelv kultúrájának megőrzése. Sokan úgy érzik, hogy nincs kialakítva még.

TITKÁR: Ez a három könyv érkezett, ott van a borítékban, amit felajánlottak a képviselőknek...

SZ. GY.: Értesítést kapnak, hogy megjelent ez a három mű, és aki kívánja, az átveheti, de ne hordjunk oda hegyeket.

Szabad György köszönti az 56-os küldöttséget.

56-OS KÜLDÖTTSEG ELNÖKE: Elnök úr, tisztelettel átnyújtánánk petícionkat az 56-os szövetség nevében. Az a kérésünk, hogy a parlamenti képviselőkkel valamilyen formában vagy fölolvassni, vagy sokszorosítva megkapják. Szeretnénk azt, hogy egy parlamenti küldöttség, miután ezt megtárgyalta, az 56-os szövetség képviselőivel együtt egy kerekasztalhoz leülne tárgyalni.

SZ. GY.: Köszönöm szépen a petíciót, Állásfoglalás a címe... tessék helyet foglalni. Most természetesen csak annyit mondhatok, hogy mint valamennyi petíciót, amit átveszek, a tartalma szerint illetékes bizottsághoz, netán bizottságokhoz fogom eljuttatni, kérve őket, hogy mérlegeljék a benne foglaltakat, és ennek nyomán foglaljanak állást a teendők tekintetében. Tolmácsolni fogom külön, amit most elnök úr hozzáfűzött, hogy a szövetség kívánatosnak tartaná, hogyha szóbeli megbeszélésre is sor kerülne. A szöveg nem ismeretében ennél többet most aligha mondhatok.

Képen: Kossuth tér, 2-es villamos, pár fős tüntetés

AZ 56-OS SZÖVETSÉG ELNÖKE Szabad Györgyhöz: Mi úgy vagyunk, hogy nem követelünk többet, mint a más magyar állampolgárnak, mert akkor azt mondom, hogy mi is ugyanazok lennénk, mint a volt pártemberek, börtönben voltak és kárpótlást kaptak satöbbi. Egy biztos, hogy ez a kárpótlás így... szóval nem elégítette ki az 56-osokat.

SZ. GY.: Én úgy gondolom, hogy kevés szóval nehéz ilyen bonyolult dolgokat jellemezni, de én úgy érzékelem, hogy az a legjobb jellemzés, amit ha jól értettem, te is vallottál, hogy sem kiváltság, sem méltánytalanság.

56-OS SZÖVETSÉG ELNÖKE: Megbecsülés.

SZ. GY. *kijöve szobájából a titkárnőhöz*: Most nem tudom lediktálni a kísérelveit ezeknek, majd holnap reggel. A fiúknak át tetszenek adni, köszönöm szépen.

A képen a Parlament folyosója képviselőikkel, mindenki köszönti az ülésterembe siető elnököt.

SZ. GY. *Fekete Györgynek a Parlament folyosóján*: Téged külön köszöntelek, tudod, hogy a szünetben bejössz hozzám!

Interjú a dolgozószobában

B. RÉVÉSZ LÁSZLÓ: *Elnök úr, egyik nyilatkozatában azt olvastam, hogy tudatosan távol tartotta magát a politikától. Miért döntött úgy mégis a 80-as évek második felében, hogy aktívan politizálni kezd?*

SZ. GY.: Amitől én távol tartottam magam, az az önkényuralmi rendszer alközelete volt. Teljesen természetesen nem tudtam távol tartani magam, hiszen a tanári tevékenység, a kutatómunka, a tudománypolitikai kérdések vitatása, Akadémia és így tovább, ez nyilvánvalóan politikai kérdésköröket is érintett. Az 1980-as években formálódott olyan helyzet, amelyik úgy gondolom, minden gondolkodó és nem csupán szakmai sáncok mögé vonuló értelmiségi számára új kérdéseket vetett fel. Ekkor következett be, hogy én a régi sáncok közül kiléptem.

BRL: *Miért éppen a Magyar Demokrata Fórum mellett döntött?*

SZ. GY.: A Magyar Demokrata Fórumba belenöttem. Ez úgy értendő, hogy baráti meghívásra részt vettem az első Lakiteleki Tanácskozáson 1987-ben. Ez sok tekintetben alapozó jellegű volt. Akik ott összejöttek, azoknak a tekintélyes hányada hozta létre a Magyar Demokrata Fórumot. Én Lakitelekre már úgy mentem el, hogy tudtam, tevékenységemben egy cezúra következik. Mondhatom így is, a nyílt színre, egy új közéleti fórumra lépek, és ettől kezdve úgy gondoltam, hogy nem fordulhatok hátra, nem fordulhatok vissza, nem egyszerűen valamiféle, az ott megjelentek iránt érzett szolidaritásból nem, hanem azok az okok, amelyek arra késztettek, hogy a Lakiteleki meghívásra elmenjek, azok érvényesek maradtak, azok indokolták, hogy lesz, ami lesz, de a megkezdett úton továbbhaladjak.

BRL: *Melyek ezek az okok?*

SZ. GY.: Mindenekelőtt az, hogy a rendszer válsága a felszínre tört, és az adott körülmények között az emberben, bennem, egy felelősségtudat követelte a részvételt, az állásfoglalást. Úgy gondoltam, hogy az értelmiség egy részének, amelyik nem kompromittálta magát a diktatúra kiszolgálásában, különösen nagy a felelőssége. Hogy a felismert lehetőségeket jelezzze, és megfogalmazza azt, ami ösztönösen benne él az emberekben, és aminek oly sokan adtak Lakiteleken különböző megközelítésekben hangot, miszerint Magyarország váljék független, a parlamentáris demokráciát helyreállító országgá. Próbáljunk egy új érdekegyesítő koncepcióval fellépni, próbáljuk megnyerni ennek a tömegeket, felmutatva a realitását, és megértetve a hatalommal, hogy számára is így adódhat a kényszerű hatalomátengedésnek, a kényszerű távozásnak egy békés változata.

BRL: *Végrehajtható lett volna-e a fordulat, hogyha a Szovjetunió nincs válságban?*

SZ. GY.: A kérdés logikus, ilyen formában és ekkor aligha. Én arra figyelmeztettem Lakiteleken, hogy el kell háritanunk a felelőtlen cselekvést, de vigyáznunk kell, mert a felelősségbe beletartozik az is, hogy ne mulasszuk el a cselekvésre adódó történelmi alkalmakat. És én az érlelődő válságot a szocialista táborban ilyen alkalomnak tekintettem, és feltételeztem történészként, hogy ez a pillanat történelmi pillanat természetesen, ez a történelmi szakasz, ahogy jött, úgy egy időre megint eltávozhat, és ha mulasztunk, lehet, hogy a kedvező időpontot mulasztjuk el.

BRL: *A történelmi fordulat végrehajtásában óriási szerepe volt az Ellenzéki Kerekasztal megszerveződésének és fellépésének...*

SZ. GY.: ...így igaz.

BRL: *Kérem, ossza meg velünk személyes emlékeit, hogy hogy keletkezett ez az egész, hogy szerveződött, hogy állt össze.*

SZ. GY.: Hallomásból tudtunk a Független Jogászforum létrejöttéről, néhány személyt távolból tiszteltünk vagy ismertünk ebből a körből, és 1989 márciusában érkezett az akkor már működő pártokhoz – legalábbis a Demokrata Fórumhoz bizonyosan – egy felhívás részükről egy közös tanácskozásra. Az MDF elnökségi ülésén ez felmerült, s többek között én is felkérést kaptam, hogy menjek el erre a tanácskozásra, s majd aztán attól függően, hogy mi alakul ott, döntünk a részvételünk felől. Így történt, hogy részt vettem az alakuló ülésen az ELTE Jogi Kara Büntetőjogi Tanszékének a könyvtárában, és az első perctől kezdve a legjobb benyomásaim támadtak a Kónya Imre által vezetett ülésről és arról is, hogy a szándék, aminek a megvitatására összejöttünk, hogy tudniillik az állampárt által kezdeményezett tárgyalásokon lehetőleg egyeztetett állásponttal vegyünk részt, az számomra nagyon logikusnak tűnt, sőt az első perctől kezdve az egyik leghatározottabb támogatója voltam ennek. A tavasz folyamán és a későbbiekben is egyetlen alkalom kivételével, mikor az időpontról téves tájékoztatást kaptam, egyik résztvevője lettem a fórumnak. Sok tekintetben én képviseltem a folytonosságot, és ennek folytán megszólalásaim általában az MDF álláspontjának a kifejtését tartalmazták. Vagy ha ilyen álláspont nem volt, a Kerekasztal

lon annak tekintették. Egy fordulatot jelentett az Ellenzéki Kerekasztalon vitt MDF-es szerepben az, hogy kérésemre a nyár elején, amikor a háromoldalú tárgyalások megkezdéséig eljutottunk, megerősítésre került a delegáció. Mint utóbb kiderült, ketten is ugyanarra a személyre gondoltunk: Antall József, aki később azt mondta, hogy majdnem egy időben kapta Csoóri Sándortól és tőlem azt a kérdést telefonon, vajon bekapcsolódna-e ebbe a munkába. Ez a bekapcsolódás megtörtént, nagy megerősítését jelentette az MDF Kerekasztalon játszott szerepének. Így történt, hogy a nagy vitákban, majd az első döntések előkészítésében teljes összhangban működünk, és járultunk hozzá igen nagy mértékben ahhoz, hogy egy részmegállapodás keletkezhetett, amit szeptember 18-án – és ez nem volt véletlen, hanem szerepünknek megfelelő volt – a Magyar Demokrata Fórum részéről Antall József és én írtunk alá.

Televíziós közvetítés a Nemzeti Kerekasztal üléséről, 1989. szept. 18.

SZ. GY.: Ha visszagondolunk a néhány hónappal ezelőtti indulásra, azt kell mondanunk: sokat elértünk abból, amit akkor célul kitűztünk, ám korántsem mindent. Az ország közvéleménye hamarosan meg fogja ismerni, mi az, amiben megegyezni tudtunk, mi az, amiben szembesíteni tudtuk egymással álláspontunkat, és reméljük, meg fogja érteni, hogy nem hiába és nem a feje fölött tárgyaltunk. Amikor ezeket a tárgyalásokat megkezdjük, egy fordulattal élve azt mondtuk: nem kártyaasztalnak tekintjük a tanácskozó asztalt, ahol az egyik fél annyit nyer, amennyit a másik veszít, hanem annak tekintjük ezt a tárgyalóasztalt, amivé reményem szerint tenni is tudtuk. Olyan asztallá tudjuk emelni, amelyen megfogalmazódik egy alap, a jövő Magyarország kifejlődésének az alapja.

Az interjú folytatása

SZ. GY.: 1990 tavasza számomra új és nehéz döntések időszaka volt. A választási siker után különböző jelölések kérdése merült fel. A Magyar Demokrata Fórum két kiemelkedő személyisége tette azt a javaslatot, miszerint hadd jelöljenek engem a házelnöki tisztségre. Én ezt el akartam háritani, sőt el is háritottam, majd bizonyos feltételekkel elvállaltam. Az egyik feltétel az családon belüli volt. Még kislányommal is megbeszéltem, akinek könnyei gördültek, amikor megtudta, hogy apu nem vállalja a mindennapi esti mesét, de a maga hatéves szintjén elfogadta, hogy apu valami olyasmit akar csinálni, ami talán a gyerekeknek is fontosabb az esti mesénél. Feleségem hozzájárulását kellő meggyőzéssel elértem, de a másik feltétel az politikai volt, és ennél ilyen értelemben még nélkülözhetetlenebb. Az pedig, hogy azt kértem a Fórum vezetőitől, hogy az akkor már megválasztott MDF-es képviselőket összehívva távollétemben ezt a jelölést tanácskozzák meg, és szavazzanak felőle. És ha az elsöprő többség támogatja ezt a jelölést, akkor fogadom el.

A parlament ülése, 1990. május 2.

Kéri Kálmán korelnök ismerteti a szavazás eredményét:

A jelöltekre leadott szavazatok száma: dr. Szabad György 348 (hosszan tartó taps). Ellene szavazott 22.

SZ. GY.: „Képviselőtársaimnak köszönöm a megtisztelő bizalmat. Érdemem kevés, ezt a feladatot nem kerestem, de vállalom, s azt remélem, hogy az önök bizalma segít abban, hogy jó eszköze legyek a népszuverenitás érvényesülésének. Köszönöm.” (taps)

Az interjú folytatása

BRL: Azóta eltelt idestova négy év, a parlamenti ciklus végén járunk. Milyen tapasztalatokat hozott ez a négy év?

SZ. GY.: Egyszer nálam járt a svéd parlament elnöke a kezdet kezdetén. Idős ember, több cikluson át elnöke volt a svéd parlamentnek. Tanácsokkal akart ellátni, s azt mondta: nagy nehézséget jelent, ha a választásokon földcsuszamlás van. Egyszer megértem ilyet – mondta. Majdnem húsz százaléka a képviselőknek akkor került először a parlamentbe. Ránéztem, és azt mondtam: Nálunk ez az arány megközelíti, a tisztségviselőket, engem is beleértve, a kilencvenöt százalékot. Összecsapta a kezét, és azt mondta: barátom, én nem tudok önnek tanácsot adni! Úgy gondolom, a dolog veleje benne van. Egy kivétellel valamennyi megválasztott tisztségviselője a parlamentnek új volt, és ilyen magas arányban újak voltak a képviselők. Mégsem mondhatom, hogy vak vezet világtalant, két oknál fogva nem: egyfelől – s ezt irántuk való elismeréssel mondom – az országgyűlés apparátusának egy része a betanulásban nagyon sok technikai és irányításbeli segítséget tudott nyújtani és nyújtott. A másik tényező az volt, hogy a parlamentbe került képviselők többsége valóban demokratikus törvényhozást akart. Ez nagyon jó volt, mert e téren a jogállam kialakulásának e fontos tényezője terén egymásra tudtunk találni, és egymásra találtunk 1990 kora őszéig a legtöbb kérdésben, ami a jogállam kialakítását biztosító intézményrendszer kiépítését, tehát a pillérek megteremtését jelentette. A tárgyalások tekintetében azonban már elég korán komoly nehézségek jelentkeztek. Úgy tetszett, hogy az elnök valóban erőszakoskodik a felszólalásra vágyók, a jobbnál jobb javaslatokat előterjesztő képviselőkkel és pártokkal, s nehezen volt elképzelhető, hogy csak a szükséges gátak közé akarja terelni a szétfolyó áradatot, meg akarja kímélni az energiavesztéstől azokat, akik duzzadó energiáikat máris érvényesíteni akarják minden téren, lehetőleg minden általuk fontosnak tartott kérdésben. Itt lehetetlen mellőzni egy nagyon lényeges politikai kérdést. Jó néhányan, akik átgondoltuk a teendőket, és hangsúlyozni szeretném, nemcsak kormányzati oldalon, hanem az ellenzék néhány kiemelkedő akkori vezetőjére is utalok, világosan láttuk, hogy meg kell teremteni a jogállam intézményrendszerét, ki

kell építenünk a jogállami kereteket ahhoz, hogy ennek keretei között dinamizálni lehessen a gazdaság és a társadalom átalakulást véghezvinni képes erőit. Ez volt az a meggondolás, ami arra készítetett bennünket, hogy 1990 májusa és szeptembere között néhány halaszthatatlan gazdasági-társadalmi vonatkozású jogszabályon kívül pontosan a jogállam intézményrendszerének kiépítését végezzük el, ennek az alapjait teremtsük meg. Úgy gondolom, hogy bármennyi nehézséggel, botlással, zökkenővel járt is átalakulásunk, ezzel az indítással népünknek sok még nagyobb megrázkódtatást megtakarítottunk, lehetővé tettük, hogy nehéz úton ugyan, de egyes szakaszok megisméltése nélkül számos fárasztó kanyar átvágásával és legfőképpen a szakadékok között az átjárást megtalálva tudjunk előrehaladni. A legnagyobb nehézséget természetesen az jelentette, hogy járatlan úton haladtunk. Nem egyszerűen a hazai jogszabályalkotásban hiányzott a precedens, hanem nemzetközi értelemben is. De hol volt az a földi erő, amelyik receptet írt volna nekünk a mit, a hogyan és mikor kérdéseire? Ezért mi vállaltuk és vállaljuk – talán nagy szó – a történelem előtt is azt, hogy nem volt hibamentes ezeknek a jogszabályoknak a megalkotása, de úgy gondolom, hogy nagyobb hiba lett volna, ha mi takargatjuk a nehézségeket vagy a zökkenőket, amelyek a jogszabályokba is bekerültek.

BRL: Ön szerint hol tart az átalakulás folyamata? Visszarendeződés veszélyéről is hallani...

SZ. GY.: Én a visszarendezésben nem hiszek. Amit felépítettünk csak lerombolni lehet. Azt lehet. Rendezni nem hiszem, feldúlni igen. Ennek a veszélye nem múlt el. Az átalakulásunk, úgy gondolom, egyes területeken, a jogállam működésének a területén a kiteljesedés közelében van. Én azt hiszem, hogy a tudatviszonyokban is nagyon jelentős az előrehaladás. Az objektív folyamatok, a gazdasági, társadalmi átalakulás az valóban hosszú folyamat.

BRL: Az élet gondoskodik arról, hogy a parlament elnökének a napjai zsúfoltak legyenek. Mennyi idő jut a családra?

SZ. GY.: Ez változó. Igyekszem arra, hogy a hétvégén egy fél nap feltétlenül jusson, ha lehet kettő, kitűzött cél, hogy három, sőt négy. De ez ma nincs meg.

BRL: Hogyan telik egy napjuk? Milyen a napirend?

SZABADNÉ SUJÁN ANDREA: Én a férjemmel együtt kelek elég korán, hat óra körül, és akkor mi ketten együtt reggelizünk fél hét körül, majd amikor ezen túl vagyunk, akkor én keltetem Julit, és fél nyolc előtt pár perccel indul a család. Mind a hárman, hiszen mind a hármunknak dolgunk van. Először Julit kiteszszük a Városmajor utcai iskolánál, utána engem Gyuri bevisz minden reggel a Külügyminisztériumba, és ő az utolsó, aki célba ér nyolc óra körül a Parlamentben. Fél munkaidőben dolgozom a Külügyminisztériumban, ami azt jelenti, hogy kora délután végzek, és utána Julit elkísérem a különóráira, angolra, gyógytornára, néha úszni megyünk, utána hazatérünk, és várjuk, hogy az apu estefelé, hol korábban, hol később, hazajöjjön.

BRL: Mennyit és mikor tud együtt lenni a család?

SZ. S. A.: Sajnos nagyon keveset. Az elmúlt négy évben amilyen energiával vetette bele magát férjem a munkájába, és amilyen emberfeletti energiákat igé-

nyel ez tőle, olyan emberfeletti türelmet tőlünk. Elviselni azt, hogy nem élhetjük egy normális család életét. Számunkra egy tavaszi hétvége nem azt jelenti, mint a családok többsége számára: kirándulást, sétát vagy legalábbis nagyon ritkán, de hát a szabadidős programoknál mindig az első szempont az, hogy rá tekintettel legyünk.

BRL: Mik az ön személyes tervei a jövőt illetően?

SZ. GY.: Én úgy gondolom, hogy a közéletben olyan szerény szerepet vállalhatok csupán, ami azt jelzi, hogy fenntartom szolidaritásomat az átalakulás kibontakozó menetével, és hogy korom ellenére készen állok az olyan feladatokban való részvételre, ahol használhatónak ítélnék. Amikor megválasztottak 1989-ben a Demokrata Fórum elnökségi tagjává, akkor a köszönő beszédemet a hajdani irodalomtörténész, Komlós Aladár egy mondatával zártam. Ő azt mondta: „Idős korban az ember vagy ócskavas, vagy ereklye.” Én szerszám szerepné lenni! Még azt tettem hozzá: csak legyen bátorsága a szerszám használoinak arra, hogy figyelmeztessenek, ha a szerszám csorbulóban van. Én a szerszám szerepére vállalkozni tudok, figyelem magamat, és kérek mindenkit, hogy figyelmeztessenek, ha a nekem szánt szerep betöltéséhez már csorbulónak ítélnének. Ami a személyes szerepemet illeti, egyebekben számos könyvet publikáltam, egy kis összeállításom sajtó alatt van. Nem személyes vonatkozású, történeti munka, de van két megíratlan könyvem, és megint közhely, nincs a megírt könyveknek az a sorozata, ami úgy vigasztalhatná az embert, mint amennyire nyomják a szívét a megíratlanok.

BRL: Megtudhatnánk a témáit ezeknek a könyveknek? A megíratlan könyveknek?

SZ. GY.: Régen kérdezték már tőlem, de régen sokszor kérdezték. Nekem történetileg tulajdonképpen egyetlenegy témám van, a feudalizmus felszámolása és a polgári átalakulás Magyarországon. Minden lényeges, amit írtam, ebbe a gondolatkörbe kapcsolódik. Minden lényeges, amit teszek vagy tenni akarok, a diktatúra maradványainak felszámolására és a parlamentáris demokrácia független Magyarországnak a megteremtésében való részvételre irányulnak. Látszólag ütköző feladatköreim itt érnek össze, ha tetszik, magyarázzák egymást anélkül, hogy sértenék.